

İNSAN DOĞASI ÜZERİNE*

Yrd. Doç. Dr. Halilrahman AÇAR**

İnsan doğasını kavrama girişiminin; *gerçekçi ve bütüncü* bir bakış açısı içinde ele alınması durumunda konuyu büyük oranda aydınlayacağı inancındayım. Geçmişte insan doğasını belirlemeye yönelik çabaların *sınırlamacı ve indirgemeci* bir çerçevede yürütülmesinden dolayı karşımızda *bütüncül* bir varlık olarak duran insanı bize sunmayı başaramadıkları görülmüyor. Kanaatimce bu konudaki yaklaşımların yol açtığı sıkıntılar, büyük ölçüde düşünce tarihinde yer alan klasik ve modern ana kamplara bağlılıktan kaynaklanmaktadır.

Bildirimde, *insan doğası* üzerine söylemlerde yer alan *tutarsızlıklara* düşmeksizin, bir çıkış yolunun belirtilerini sunarak, konuya *farklı bir bakış açısı* getirmeye çalışacağım. Öncelikle burada *insan doğasının nasıllığı* sorununun, insan varlığının *nasıl oluştuğu, oluşturulduğu* sorunuyla sıkı sıkıya bir ilgisi olduğuna vurgu yapmalıyım. *İlk meydana geliş olgusunu* açıklama güçlüğüne *gizem* içermesi ve bugün için bunun bir *net* çözüme kavuşturulamaması durumunda bile, *varlığımızın* uygun bir görüş çerçevesinde değerlendirilmesi yolunun benimsenmesi halinde, bu yeni açılımla en azından düşüncedeki *içsel tutarsızlıkların* giderilebileceğini mümkün görmekteyim.

İnsan görünüşte bir *tür*¹dür ve bu türün, *donanımı mükemmel* diye adlandırılacak bir üyesi olduğu söylenebilir. İnsanın da kaçınılmaz olarak *türünün hususiyetlerini* taşıdığı varsayılır, çünkü bir bireyin hangi türe ait olduğunun ifade edilmesi, bu türün fertlerinin nasıl bir davranış sergileyeceği konusunda bize birtakım bilgiler verebilir. Buradan hareketle söyleyeceklerimi *savlar* halinde sunmak istiyorum. *İlk sav* olarak; **insan doğasının tür özelliğine dayandığı** ileri sürülebilir. Yani *varlığı*, büyük ölçüde onun belirli bir türün üyesi olmasının özelliklerini taşır. *İkinci sav* olarak; yeryüzündeki **tek gerçeğin insan varlığı olmaması**, dolayısıyla **insanın; varlık dünyası içinde değer-**

*Türk Felsefe Derneği'nce 2000 yılında Ankara'da *İnsan Felsefesi* konulu sempozyuma sunulan bildiri

** YYÜ Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde Felsefe Yardımcı Doçenti

¹ Türlerin *doğal* bir tür olarak kabulüne veya reddine ilişkin *tür* kavramı etrafında yürütülen tartışmalara burada girmek niyetinde değilim. Yaklaşımların **ontolojik ve epistemolojik** sonuçları söz konusu. Ancak her tür için bir *tür* tanımının bulunması, belli tür ve kalıpların olduğu anlamına gelir. Bu konuda tabii grupların kabulü makuldür. Bunlara dahil olan herhangi birisinin ortak bir atadan geldiği varsayılır. Biyolojik tür tanımına göre, türü teşkil eden fertler; bir nesil verme topluluğudur. Bunun dışında yaygın olarak *tipolojik* ve *adci* tür tanımlarından bahsedilmektedir.

İlendirilmesinin sağlıklı bir tutum oluşturabileceği kanaatidir. Bu sav başkalarının varlığının *mana* yüklü olması kadar, insan varlığının da bu *alemde* bir *anlam* bulunduğunu gösterecektir. Bu iki savdan sonra, insan türünün *kökeninin ne olduğu* sorusunun, *insan doğasma, esasma* inmeyi ve *somut olguya* dönmemizi gerektireceğini düşünüyorum.

Varlığın oluşumunda *canlı öncesi* ve *sonrası* ayırımı gözetildiğinde, şu anki insan neslinin her bireysel oluşumunu bir insan *çifîne* (anne-baba) veya *çiftlerine* götürmek en mantıklı yol olarak gözükmekte. Hayatın, varlık alanında birden belirmediği bilindiğine göre, üçüncü sav olarak; **hayatı**, bir *maddenin* veya *ruhun yansması* olarak almak yerine, **tezahür eden varlığı; varlığının esası, içinin ve dışının bütünselliği şeklinde değerlendirmek gerekir.** Çünkü hayat; *madde* karmaşıklaşmasıyla veya *pek çok ögenin* dahil edildiği *bireşimsel* yapısıyla ortaya çıkmaktadır. Şimdi bu noktada insanın *temel* bir *doğasın* olup olmadığı sorulabilir. Doğası kabul edildiği taktirde, **neden oluştuğunun** açıklanmasına gereksinim duyulur. Yani mevcut anlayışların dışında, varlığı; *zamanlılığı* ve *mekansallığıyla* birlikte *kuşatan* ve *kapsayan* olarak insanın **esası** ne olabilir sorusunun konu bağlamında cevaplandırılması, bir çözüme kavuşturulması kaçınılmazdır.

İnsanın *var olmadan oluşunun* olamayacağı ve bu varlığının ayrıca canlı, devingen bir *oluşum* içinde olduğu bilinmektedir. Yani **insanın** her zaman **insan** diye değerlendirilmesine yol açan, gerçekliği saptanmış yönüyle, *oluş ve imkan* bakımından **sürekli değişen** bir varoluş yönü dikkate alındığında, *değişen* yönünün gerçekliği kabul gören **asıl varlığına** bağımlı olduğu görülür. Ele aldığımız sorunun çözümü için burada öncekileri tamamlayıcı ve bizi sonuca götürücü birkaç sav daha ileri sürmenin gerekliliği belirlemektedir.

Dördüncü sav olarak; insanın özü veya temeli önceden farz edilerek varsayılan veya kurgulanan önsel bir şey değil de, öntümüzde duran bir gerçeklik olarak ele alınabilir.

Beşinci sav olarak; ancak insanın, bu yaklaşım çerçevesi içinde içi -dışıyla canlı bir bütün olarak somut fizikselliğinin ötesinde bir gerçekliği temsil ettiğini kavramamız gerektiğidir.

İnsanın; için ve dışın somut varlık bütünü olarak görülmesi, onun sadece *empirik* bir sorun olarak incelemeye veya *fiziksel bir nesneye* indirgeyerek ele almaya çalışan yaklaşımlardan farklı değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koyar. Bundan sonra söyleneceklerle bu *ayırt edici* husus belki daha iyi anlaşılabilir.

İmdi, insan varlığını kendi varlığında sunan öyle bir şey bulmalıyız ki, bu sadece insan varlığını betimleyen bir *kavram* olmanın ötesinde, *olgusal* olarak varlığın *kendisini*, *aynısını* bize ifade etmekle kalmayıp, farklı zamanlardaki insanı, varlığını ve *insanın birlikteliğini* bir *gerçek* olarak *temsil* edebilsin. Bu bulgularan şey; önümüzdeki gerçekliği takdimde insandaki aynılığı, *değişmezi* anlatmakla birlikte onun *değişebilirliğini* de

açık olarak taşıyabilsin. İnsanın *ontolojik* yapısının *saf*, katkısız değerlendirilemeyişi ve değerlendirmelerin kaçınılmaz olarak *değer* bağımlı oluşu, bu konuda beni cesaretlendirmektedir. *Altıncı sav* olarak; *insan varlığının ne olduğu* sorusuna kendi kültür evrenimden yola çıkarak, *bir şeyin aynısı, kendisi, özü, zatı* anlamına gelen, kendisiyle insan olunanın canlı ve gerçek mahiyeti kastedilen, *niteliğini niceliğiyle birlikte tezahür ettiren, varlığın tam hakikatini göstermekte olanın, nafs** olduğunu ileri sürüyorum. İnsanda aranan bu *asal şeyi*; iddia edilemediği gibi, *ruh* ve *madde* değil, *nafs* teşkil etmektedir. Bu, tasavvuf kültüründe, insanı tutkulara yönelten, temel niteliği kötülüğe yönelmişlik olarak görülen, bu sebeple *ıslah* edilmesi gereken bir iç eğilim şeklinde tanımlanan *nefs* değildir. Aynı zamanda *canlılık nafsın* bir özelliğini, yönünü göstermesi ve *nafs* kavramının bir dizi kavrama *şemsiye kavram* görevi üstlenmesi dolayısıyla *canlı* olarak Türkçe'ye çevrilmesi de bu bağlamda yetersiz kalmakta, yanlış çağrışımlara neden olmaktadır. Sözümlü ettiğim *nafs*; insanı insan yapan, fiili halimizi sergileyen, zaman içinde *potansiyelini bireysel kişiliğe* kadar belirginleştiren, *gizemini* de içinde barındıran bir hususiyete sahiptir. İnsan *doğasını* teşkil ettiğini ileri sürdüğüm *nafs*, hayatı boyunca *kendinde olmadan tercihler* yapabilmesine kadar varlığının zamansallığıyla eş bir şekilde gelişir.

Anne rahmine düştüğü andan itibaren herkes bir *nafstir*. O, varlık bakımından özgündür. İnsanın varoluşu, *dölüt nafs* halinden *görünüş alanına* oluşumunu tamamlamak, geliştirmek ve serpmek için çıkış süreci ile devam eder. *Nafsın belirmesi, yetkinleşmeye doğru insanın* belirmesidir. Bundan sonra *nafsın* hayatını; geleceğini kendinde içermek, yapısını bozmadan geliştirmek, fiziksel olarak algılanabilir hale gelebilmek, nihayetinde *birey* olmak oluşturur. *Nafs* hayattaki değişik tezahürlerine rağmen başlangıcından itibaren ne maddeden ayrı *soyut* bir şey, ne de *somuttan* ibaret bir *cisimdir*. *Biçimin* insan varlığını tek başına ifade edemeyeceği, yaklaşımımızda yeterince açık olduğundan *nafsın fiziksel görünümüyle özdeşleştirilmesinin* ortaya çıkaracağı *varlıksal* sakıncalar az çok tahmin edilebilir.

İnsanın *iç, dış, bütün ve tüm* varlığını gösterdiğine inandığımız *nafse*; insan varlığının *değişmezi* gibi bakarsak, onun *özünü, temelini teşkil* ettiğini görürüz. Fakat bu, *nafsın değişik hallerinin* göz ardı edilmesi anlamına gelmez. *Nafs* kendinde *statikliği* içermemesi ve insan varlığının *varoluşu* kadar, *oluş boyutlarını* da kapsamı nedeniyle, *gerçekleşimini* zamansal ve mekansal *oluşlarıyla* sergiler. Diğer bir ifadeyle, *nafs*; insan varlığının *nitelik ve hal* olarak hem *zamansal* görünüşü hem de üzerinde *gerçekleştiği*dir. Dolayısıyla insan *nafsının* gerisinde başka bir *can temeli* bulunmayı, böyle bir şeyin aranmasını kanaatimce anlamsızlaştırmaktadır. Bu durumda bir açıklama noktası olarak

* *Nafs* kavramını Türkçe'deki yaygın ve yerleşik *nefs* kullanımdan ayırt edilebilmesi amacıyla bu bildiriye bu şekliyle muhafaza ettiğimi belirtmek zorundayım. Kavramın içeriğinin boşaltılmaması için orijinalinin aynen alınması ve teknik olarak burada kullanılması uygun görülmüştür.

*nafs*in ele alınması, gerçek hayatta *varlığın paradoksları* gibi görünen ve açıklanmasında güçlük çekilen hususlarda bize neyi ifade edeceği dört noktada belirginleştirilebilir:

*Nafs*in; *insan doğasını zorunlu* olarak ifade etmesi ve *kendinde imkanı* taşıması dolayısıyla, her şeyden evvel kendinde *kendine aitliğin* bulunuşu ve belirmesi söz konusudur. O bu hususiyetiyle, hem *kendisi* hem *kendinde* meydana gelen *varoluşsal durum* ve *aşamaların* gerçekleşimi için bir halden diğer bir hale geçerek varlık dengesini ve değişimini sağlar.

*Nafs*in oluşumu kadar gelişimi de *insan doğasının* bir *birlikteliği* içerisinde oluşur.

Bu sebeple, eğer insanın bir *doğasından* bahsedilecekse, bunun kendisi için var olan *nafs* olduğunu söyleyebiliriz.

Diğer önemli bir nokta da, *nafs*in; *iç* ve *dış* birlikteliğiyle her zaman kendisini kendinde yeni değişik *haller* şeklinde arz etmesi durumudur. Bu bakımdan, bütüncül bir bakış açısının *evreleri* olarak; *nafs*in *doğuşu*, *olgunlaşmaya yönelik hayatı* ve *ölümü* değerlendirilebilir. Böylece *nafs*in bu dünyada doğuşu, yaşamı kadar, bu dünyada son bulması da bir anlam taşır. Konumuz bağlamında tutarsızlığıyla açmaza götüreceği önceden kestirilebilecek husus; *nafs*in öntümüzde duran varlık bütünlüğünün parçalanması yoluyla, insan varlığının anlaşılmaya, anlatılmaya çalışılmasıdır.

Şimdi *yedinci* ve *son savımı* ortaya koyabilirim: İleri sürdüğüm tez bağlamında *nafs*in bütüncül varlığının parçalanamaması, varlık bütünlüğünün parçalanamaması oluyor. Şayet bir insan doğası varsa, bu orijinal *oluşturumu*, *kuruluşu* (*fitrat*)dur. **Karşımızdaki varlık bütündür. Kendine has olanı da budur.**

Yukarıda söylenenlerden hareket ederek , insan doğasına yaklaşımımızın; *nafs* diye nitelenen *doğal yapının* bazı yetilerinin doğuştan var olduğunu kabulde birlikte, bu niteliklerin belirimlerinin yaşam tecrübesine ve koşullarına bağlı olduğu gerçeğini muhataplarına kavratılabilecek bir tarzda olduğu ortaya çıkar. Bu açıdan insan doğası olarak *nafs*; hem doğuştan gelen biyolojik yapıya ait *temel* insani özellikleri, hem onda gizil olarak bulunan ve imkanlar çerçevesinde açıklanacakları kaçınılmaz şekilde içerecektir. Diğer bir ifadeyle, *nafs* çözümlememizle; hem doğum öncesi oluşanın veya doğum sonrası ortaya çıkan varlığın umumi bir insan doğasını temsiline, hem her insana özgü özellikler bütünü olarak düşünülecek ve değerlendirilecek olan hususi insan doğalarına gönderme imkanı doğmaktadır. Bu nedenle, gerek geneli ifadede kastedilen insan doğası olarak, gerekse özelin, tekilin tek tek insan doğası olarak *nafs*; doğrudan insan kaynaklı bir insan doğasını gösterir. Böylece genel insan doğası olarak *nafs*, genel insani özellikleri bakımından sabit kabul edilirken, karakterler toplamı anlamındaki *nafs*; biyolojik tür yapısının sağladığı ana bütünlük üstüne bireylerin hususiyetleri psiko-sosyal ve kültürel ortamlarınca gelişimini tamamlamak üzere örülerek oluşur. *Nafs*ler dünyasındaki benzerlik ve farklılıkların kaynağı bu oluşumda bulunur. İnsanda bunun dışında özel bir doğa arayışı, bizleri içinden çıkılmaz spekülasyonlara götürmüş ve götürecektir.

Açıklamalardan anlaşılacağı gibi, insan doğasını somut, canlı, kanlı, devingen *nafs* teşkil edince, *insan doğasının doğasını*; varlık durumumuza ilişkin yapılan spekülasyonların eleştirildiği bir üst felsefe dili olmaktan ilerisini gösteremeyeceği görülür. Gerçekte bu felsefi alan; insan doğasına ilişkin kavramların sorgulanarak muhasebesinin yapıldığı, yaklaşımların karşılaştırıldığı bir alandır. İnsan doğasıyla ilgili burada ileri sürdüğüm yaklaşımın diğer görüşler gibi, son söz olarak görülmesi de, pek çok doğruyu içerdiği üç noktadan görülebilir:

İnsanın ilk andan itibaren *olgusal* varlığı, varlık sürecinin *değişkenliğiyle* birlikte *bütünsel* olarak tanınır .

İnsanın varlığını *indirgeme* yerine *var olana* dayalı, *özgünlüğü*, *özneliğiyle* birlikte daha *somutlaşma* ve *bağımsızlaşma* sürecini taşıyan *nafs* gibi gerçekliği algılanan bir *kavram* ve *olgudan* kalkılarak yapılması daha anlamlı olabilir.

Sözünü ettiğim *nafsin*, insanın *sadece biyolojik* boyutunu değil aynı zamanda bugün için *psikolojik* ve *sosyolojik* diye nitelenen boyutlarını da içine aldığı, kültürümüzdeki *beşer* ve *insan* kavramlarıyla ilişkilendirildiği takdirde konuya farklı zenginlik boyutları katacağı söylenebilir.

Kısacası; *nafsin* içten içe *özenle* işleyişi, her canlının kendi türüne uygun bir biçimde üremesi ve bu yolla kendi yapısal niteliklerini kendisinde oluşacak *nafse* aktarmasındaki *görev-yaparlık* biçimindeki apaçık özelliği dolayısıyla İNSAN SORUMLU-GÖREVLİ BİR NAFSDIR, diyorum. Eylemeleri, sonuç ve gelişmeleri üzerine alabilecek, yerine getirebilecek bir *nafs*.

İşte, uzmanların belirlenmiş standartlarla insana yöneliklerinde afallamalarının sebebi, her birey *nafsin*; biyolojisi, psikolojisi ve toplumsallığı ile bir *alem* teşkil ettiğini ve her ayrı bir *nafse* girmek istediklerinde hep ayrı bir *aleme* girdiklerini görememelerindendir.

Abstract

This essay attempts to bring a new approach into clarifying human nature from a different philosophical point of view. The author argues that past and present opinions on human nature cannot directly assert truth upon the subject because they are not adequate in nature. Therefore we must not remain within an offered framework. For this reason he provides us an alternative perspective by focusing on the phenomena of nafs. In this connection, the nafs is an emergent phenomenon. Then he proposes a set of claims concerning this phenomenon. Actually the term nafs which is taken together with its external and internal signification reveals itself as a whole and unity without going into a duality to man's nature. At the same time, it refers to states or tendencies of human personality. That's why I draw the conclusion that the nafs alone as phenomena satisfactorily shows human nature. The text further explores consequences of this consideration.